

ARXIU Eudald Canibell. Una excursió a Argentona (1877)

JOAN ARMANGUÉ I HERRERO

Un dels membres fundadors de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, Eudald Canibell (o *Canivell*, 1858-1928), que aleshores tenia divuit anys, va dur a terme una excursió particular que el portà a Argentona per motius personals el 16 de novembre de 1877. La seva ressenya excursionista, llegida en forma de discurs adreçat als consocis excursionistes, fou posteriorment publicada al primer volum de les *Memòries* de l'ACEC, acabat de fundar (1876).

El jove barceloní vivia la seva experiència de maduració cultural, d'arrel romàntica, com una enyorança decididament gòtica. Amb els anys, quan es formarà com a il·lustrador, gravador i impressor de bibliòfil, gaudirà

d'una certa fama tipogràfica com a inventor i fonedor dels caràcters coneguts precisament com a tipus Gòtic *Tortís* i Gòtic Incunable Canibell (1891).

Al seu discurs Canibell se'n presenta, llegint-ho ara, d'una manera lleugerament enigmàtica que, però, no devia sorprendre l'auditori: «Complint no fa molt temps la comanda amb què tan immerescudament se'm distingí per la comissió organitzadora de l'última Exposició d'Arts Suntuàries antigues i modernes, poguí recórrer algun punt no visitat per nostra aimada Associació. Un d'ells és Argentona». Es refereix, de fet, a l'Exposició d'aquest nom, Arts Suntuàries, organitzada per l'Ajuntament de Barcelona i celebrada el setembre i octubre de 1877, amb seu

a la nova Universitat. A través de certes coneixences entre els organitzadors va arribar al jove Canibell l'encàrrec de trobar alguna peça antiga, vet aquí el seu interès pels materials artístics d'estil gòtic —que foren efectivament els que més interès desvetllaren al llarg de l'Exposició.

Publiquem tot seguit, en versió normalitzada, la crònica de l'«Excursió a Argentona i Òrrius» (*Memòries*, I, 1877, p. 154-161). Com que anotem profusamente el text, el lector trobarà més endavant tota la informació que bonament hem pogut recollir sobre els temes que hi apareixen, informació que no considerem necessari repetir en aquesta breu introducció. Pretenem, en efecte, que les paraules de Canibell s'imposin pel propi valor testimonial.

EXCURSIÓ A ARGENTONA I ÒRRIUS

Complint no fa molt temps la comanda amb què tan immerescudament se'm distingí per la comissió organitzadora de l'última Exposició d'Arts Suntuàries antigues i modernes, poguí recórrer algun punt no visitat per nostra aimada Associació.¹ Un d'ells és Argentona,² de la

que vos parlaré ben poc per no fer-me enutjós, i sí sols per a darvos compte d'una troballa i d'una profanació.

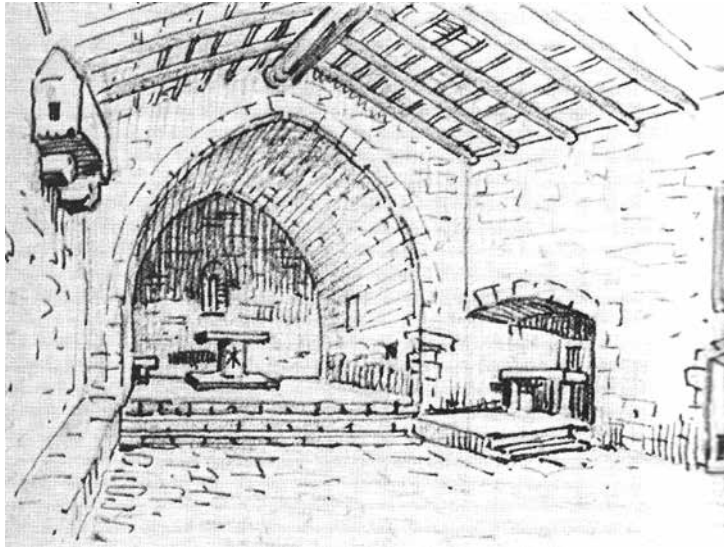
L'església de Sant Julià d'Argentona és l'únic que poguí veure de la població. És d'elegant arquitectura gòtica. Damunt la porta, ben resguardada del temps, hi ha

pintada la *fetxa* de la consagració.³ En l'interior és molt notable l'altar major, que mereix un detingut i minucios estudi: me paregué ésser d'últims del segle XV o de principis del XVI. Sabut és que el mal gust dels segles XVII i XVIII ha fet que no arribessin intactes fins a nosaltres algunes obres

1. Es refereix a l'Exposició d'aquest nom que celebrà a Barcelona, organitzada per l'Ajuntament, el setembre de 1877, amb seu a la Universitat de Barcelona (veg. Bonaventura BASSEGODA – Ignasi DOMÈNECH (eds.), *Mercat de l'art, col·leccionisme i museus*. Universitat Autònoma de Barcelona et al.: 2014, p. 42-46). Entre els organitzadors de l'Exposició hi trobem Josep Fiter i Ayner —pare de Josep Fiter i Inglès, primer president de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (ACEC)—, que a través de la seva empresa de blondes i sederes ja havia participat precedentment en diverses exposicions internacionals (veg. <https://www.enciclopedia.cat/materia/industria-textil>, s.v. «Indústria tèxtil»). A través d'aquest canal, devia arribar al jove Eudald Canibell l'«encàrrec» de trobar alguna peça artística antiga, vet aquí el seu interès pels materials artístics d'estil gòtic —que foren els que més interès desvetllaren al llarg de l'Exposició, tal com es dedueix de l'*Àlbum heliogràfic de la exposició de artes suntuàries antigues i modernes celebrada en el edifici de la Universidad de Barcelona en setembre i octubre de 1877*. Barcelona: Pablo Riera, 1877.

2. Per arribar-hi des de Barcelona, calia agafar el tren de la línia del Litoral fins a Mataró i, a partir d'allí, fer-se acompanyar en tartana.

3. La data, en aquells anys, era de difícil lectura pel mal estat de les pedres. Un cop restaurada la inscripció, actualment és de fàcil lectura aquest rètol: «Diu-menge lo dia del Angel custodi a XII de octubre 1539 la p[rese]nt Iglesia e ca[m]panes fore[n] co[n]segrades».

Sant Pere de Clarà,
dibuix de Joaquim Renart

d'art;⁴ en aqueix cas se troba l'altar de què m'ocupo, puix té lo sacrari barroc que substituï el magnífic primitiu, quals artístiques tapes resten avui damunt d'una llibreria en la rectoria. Per sort se parla de tornar-lo a son primer estat. Pot ésser nostra excursió puga influir-hi.⁵ Déu vulla que aixís se fàcia. Molta és la consemblança que té amb lo de Sant Bartomeu de la Quadra, si bé l'avantatja en la riquesa de colorit, proporcions de les figures i en l'exuberància i delicadesa d'adornos.⁶

Altre altar del segle XVI és també digne d'ésser mentat, mes per desgràcia mans sacrílegues mutilaren gran part de ses belles figures. La trona és una magnífica obra de talla, que si bé té imperfeccions, no per això deixa d'ésser notable.⁷ Lo malaguanyat Tomàs Padró va enriquir son àlbum amb un ben acabat dibuix que féu entusiasmar el celebrat artista Sr. Sans,⁸ qui amb greu recança d'en Padró va arrencar aquella perla de son àlbum.⁹

Lo Sr. Rector va mostrar-me

un plec de pergamins que no vaig registrar per falta de temps.¹⁰ L'actual rector de San[t]s ha escrit una monografia de l'església d'Argentona, on se m'ha dit hi havia tots los datos que contenir puguen aquells documents.¹¹

Com nostre consoci Sr. [Roman] Arnet m'havia dit que el Sr. Rector li havia indicat haver-hi per allí prop les runes d'un temple que se suposava era dels templaris, vaig indicar-li mon propòsit, que no era altre que el visitar-lo, i en efecte m'hi féu acompanyar.¹²

Prop d'Òrrius, a una hora escassa d'Argentona, en un marge besat per lo poètic rieral d'aquest nom, resta coberta d'herbam avui aquella deserta església convertida en estable; al peu mateix hi ha un gòtic casal habitat per senzills pagesos. Allí vaig anar a preguntar si tenien algun objecte pertanyent a la mentada església, puix lo Sr. Rector d'Argentona m'havia dit que quedaven allí algunes imatges antiqüíssimes.

Aquella bona gent m'havien pres per algun espia de malfactors i em contestaren esverats, negant-me que ells tinguessen res.

4. No agraden a Eudald Canibell les innovacions i reformes del Barroc, menys encara quan substitueixen obres anteriors, naturalment d'estil gòtic. La referència al «mal gust» de l'època ja l'havíem trobada abans en boca seva, a l'«Excursió a Vilassar» del mes de febrer: «Entre el cercat i el castell, hi ha la capelleta qual retaula barroc, ple de pintures d'un marcat mal gust, res té de notable» (*Memòries*, I, p. 23).

5. En aquest cas, la «influència» no era de caràcter associatiu sinó personal, és a dir, com a molt un consell que Canibell pogué donar al rector de Sant Julià.

6. Efectivament, Eudald Canibell havia participat, el 8 de juliol de 1877, a l'«Excursió a S. Bartomeu de la Quadra» organitzada per l'Associació, on ell mateix havia fet croquis d'un canelobre i detalls del retaule de l'altar major de l'església. Pel que fa a aquesta església, el secretari de la sessió celebrada aquell dia, Cèsar August Torras, en fa la següent descripció: «Lo més notable que ofereix l'església és son retaule major, de l'època del gòticisme, interessant molt especialment per a la indumentària i molt digne d'estudi. És notable també un canelobre de la mateixa època que vegérem en l'altar major, i són dignes d'esmentar dos capitells bisantins del presbiteri» (*Memòries*, I, p. 44-46).

7. Pel que fa a l'altar, el retaule i la trona, cremats el juliol de 1936, veg. veg. Jaume CLAVELL i NOGUERAS, *Argentona, història i records*, Ajuntament d'Argentona: La Juliana, 1990, p. 134-163: «Ornamentació interior». Cal tenir molt en compte, també, el fonamental estudi de Francesc CARRERAS i CANDI, *Argentona històrica*, Barcelona: Impremta La Renaixensa, 1891.

8. Francesc Sans i Cabot, aleshores director del Museu del Prado.

9. *L'Excursionista*, I, núm. 1, 30 de novembre de 1878: «Dia 30 [de maig de 1877]: L'Associació [ACEC] organitzà un concert que es donà en aquest dia a benefici de la viuda i fills del malaguanyat artista D. Tomàs Padró».

10. Ha de tractar-se de Ramon Valls, rector d'Argentona entre 1875-1877 (veg. J. CLAVELL, *Argentona, història i records*, cit., p. 200).

11. Veg. F. CARRERAS i CANDI, *Argentona històrica*, cit., p. 75, n.2: «*Historia del templo parroquial d'Argentona, escrita con arreglo á documentos de varios archivos* – per Mossen Francisco Crusellas rector d'Argentona que fou, del any 1862 al 1873. Se guarda, esta obra, manuscrita, en poder del autor, Párroco de Santa María de Sans».

12. L'autor, sense conèixer-ne el nom, es refereix al temple benedictí de Sant Pere de Clarà, just al costat de can Marc, encara en territori d'Argentona. Sobre el

Procuraren d'un modo ben poc dissimulat proveir-se d'alguna arma i après estigueren per mi. Vaig demanar-los que em deixessin veure l'interior de l'església: m'obriren la porta i em sorprenqué la grandiositat d'aquell lloc, que tant apar mesquí per defora, com pot veure's en lo adjunt croquis.¹³ No sé pas si serà ver que hagués pertanescut als desgraciats templaris, com m'havia assegurat lo Sr. Rector d'Argentona, mes és ben cert que l'austeritat aquella emmiralla ben bé la de la cèlebre milícia.¹⁴ En lo centre resta el peu de l'ara, espècie de columna, i no lluny la immensa taula de pedra. Tres són los altars o ares que hi ha allí, i tots tres d'aquesta mena, si bé que amb menys proporcions. Lo lloc que ocupava el presbiteri és marcat per dos o tres graons i una volta. Junt a la paret hi ha sitals de pedra. Rep la llum per tres o quatre forats ben consemblants a les espitlleres d'un emmerletat castell, les que amb prou feines basten a donar-li la claror necessària. A l'observar aquella obra vaig entusiasmar-me i aquella bona gent, al veure que mapava aquell estable,¹⁵ quedaren convençuts de que no se les havien amb qui ells havien cregut. Llavors varen mostrar-me tot quant

me pogués interessar, i com havia vist en un racó les tapes de dos sepulcres, vaig preguntar si tenien lo restant de l'urna, i em mostraren damunt d'un safreig aquells objectes, qual destino és avui lo de servir de planter per a tarongers, essent les dues calaveres que contenien soterrades allí no lluny. S'em digué eren d'una alçària més que regular. Lo lloc que ocuparien los sepulcres sembla que seria l'un al bell costat de la porta, on se veu un ninxo gòtic que guarda relació amb un d'ells, i l'altre en l'interior del temple, allí on resten ara ambdues tapes.¹⁶ Vaig recordar-me que no havia vist les carteles que acostumen a sostenir los sepulcres gòtics i em digueren que eren dos lleons que havien donat a un subjecte de Barcelona.

Ademés, en lo casal gòtic conserven un quadro sobre tela representant sant Pere, en qual testa no escasseja mèrit;¹⁷ i com hagués significat aquesta qualitat, sobrà la indicació per

a que ho tinguessen en estima. I al dir-los que els ho compraria ja que ells no en feien res, varen demanar-me'n vuit duros, havent-me penedit després de no haver sabut fer lo comerciant.¹⁸

Sant Pere de Clarà,
exterior i interior

temple i el conjunt arquitectònic, veg. F. CARRERAS I CANDI, *Argentona històrica*, cit., p. 89-97: «Priorat de Sant Pere de Clarà».

13. Eudald Canibell es refereix al croquis autògraf que acompanyava la memòria manuscrita lliurada a l'Arxiu. Aquest mateix croquis serví per il·lustrar l'edició del primer volum de les *Memòries* l'any 1880, que recullen l'heliografia del següent treball: «Òrrius – Església antiga. Dibuix de D. J. Serra i Pausas. D'un croquis de D. Eudald Canibell». Dels mateixos autors hi ha altres dues il·lustracions: «Òrrius – Interior de l'església» (p. 157) i «Òrrius - Sepulcre» (p. 159).

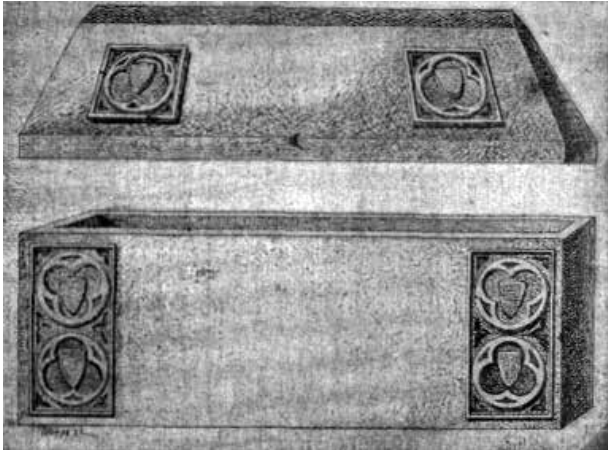
14. L'austeritat ja havia sorprès Canibell, ell que ara cerca peces sumptuoses per a l'Exposició de Barcelona, a la seva «Excursió a Vilassar», del mes de febrer de 1877: «Després de lo ja mentat, lo que resta tot és petit, mesquí, veient-se ben a les clares que lo feudalisme tot ho sacrificava a la defensa, inclusa sa pròpia comoditat» (veg. *Memòries*, I, p. 25).

15. *mapava*. És a dir, Canibell 'dibuixava', 'treia un croquis' d'aquella capella.

16. Joaquim Graupera, autor de diversos treballs sobre el tema, escriu que «de la funció funerària del monestir de Clarà s'han conservat solament tres sarcòfags [i no pas dos, com informava Canibell], que semblen osseres petites, no aptes per contenir els cadàvers sencers d'un adult, però sí per guardar l'ossa d'una o diverses persones». Tot i que hem consultat diversos articles de l'autor, citem a partir d'«El priorat de Sant Pere de Clarà. Panteó funeràri de les nissagues de Sant Vicenç i Des Bosc (Argentona, El Maresme)», dins *XIX Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu-Arxiu de Santa Maria, p. 165-186.

17. A la memòria de l'«Excursió a Argentona i Burriac», del 17 de febrer de 1878 (*Memòries*, II, p. 76-78), Canibell aclarirà que el quadre, «per la part de ropatges, se ressent de l'època (segle XVII o XVIII)», és a dir, té influències del *mal gust* propi del Barroc –segons l'estètica de Canibell.

18. Eudald Canibell hauria volgut comprar, probablement, aquest quadre per fer-ne préstec a l'Exposició d'Arts Sumptuàries antigues i modernes, de Barcelona. La quantitat sol·licitada, però, era excessiva per a ell.

Sant Pere de Clarà.
Sepulcre

– Que teniu *papers de pell*?¹⁹
vaig preguntar-los.

– Bé en tenim, mes són tan
vells que ja ningú els sap llegir.

Jo me'n vegí impotent per a
fer-los-hi vendre en cas d'ésser
interessants i creguí del cas dei-
xar-ho per si algun dia hi fem una
excursió amb l'Associació, creient
que aparentant indiferència seria
més fàcil adquirir-los.²⁰

– Digueu, bona gent... I què
haveu fet dels sants de fusta que
m'ha dit lo Sr. Rector d'Argen-
tona que teníeu?

– Com que va venir un dia lo
Sr. Bisbe i va treure'n la benedic-
ció,²¹ portaren aquí lo Sant Pere,
un Sant Crist i una Mare de Déu,
que els teníem per aquí malen-

dreçats; i havent passat després
mossèn Jaume, lo rector d'Òrrius,
ho va veure i va dir: «Què en feu
d'això, en aquí? No veieu que
algun mosso o vosaltres mateixos
pot pecar-hi, i són tan vells i mal
fets aquesta Mare de Déu i aquest
Crist...? Lo mellor que podeu fer
és cremar-ho, que ni vos farà nosa
ni tampoc ningú podrà pecar-hi».
I ho vàrem cremar.

No podeu figurar-vos la ira
que encengué mon cor aqueix fet.
Volguí convèncer aquella senzilla
gent fent-los veure la profanació
artística que comès havien. Tot
fou en va, per haver-ho manat un
senyor Rector.

Com no podia disposar de
molt temps, me fou forçós tornar
a Argentona i al despedir-me
d'aquell lloc vaig dir-los que més
endavant hi tornàriem una colla
que els maparia la casa i fins a ells,
amb lo qual quedaren cofois. I
ben segur que el dia que hi fem
una excursió, serà profitosa com
poques, puix devem passar per
Mataró,²² podem arribar a les
imponentes runes del castell de
Burriac i visitar Cabrera, Òrrius,
Dosrius i Argentona.

Al retorn vaig trobar una
làpida mig soterrada vora un

camí, causant-me tan bona
impressió que de moment vaig
oblidar lo fet del rector d'Òrrius;
mes quedí enganyat, com se diu
vulgarment, puix no té importàn-
cia, essent a poca diferència igual
a la que vegérem prop de Sant
Genís d'Agudells lo dia de l'ex-
cursió en aquell punt.²³

Molt vaig sentir que, per a
complir degudament la meva
comissió i per altra causa que no
mento, no pogués arribar fins
dalt del Castell de Burriac, que
la tradició assegura és habitat per
bruixes, i que tan grandios se pre-
senta; mes com que lo que podria
dir-vos fóra poc i dolent, és prefe-
rible una excursió en aquells llocs,
que vos recomano especialment,
per a copiar aquella delicada tapa
del sacrari en escultura de talla de
l'altar major i aquella trona tan
profusament adornada.

I dispenseu si aquest rato he
molestat vostra atenció, alenat
per l'amor que a nostra Associa-
ció professo; per lo qual he cregut
del cas dar-vos aquestes noves
sens que em cregui haver fet cap
treball literari.

Eudald Canibell

16 de novembre de 1877

NOTES

Joan ARMENGUÉ, «L'estètica neogòtica i la mort
gòtica al Maresme (1876-1906): els sepulcres de
Sant Pere de Clarà – Argentona», *3r Simposi In
Maritima – 2021*.

Gravats que il·lustren la ressenya d'Eudald Canibell,
«Excursió á Argentona y Orrius» (16 de novem-

bre de 1877), dins *Memorias de la Associació
Catalanista d'Excursions Científiques*, Barcelona:
Estampa de Jaume Jepús, 1880, vol. I (1876-77),
p. 154-161.

Dibuixos de J. Serra i Pausas, a partir de tres croquis
d'Eudald Canibell.

19. *papers de pell*. És a dir 'pergamins', en paraules pobres i comprensibles per als senzills pagesos.

20. Efectivament, al cap de tres mesos l'Associació, representada per Ramon Arabia i altre cop per Eudald Canibell, es presentarà a la masia quan, «per desgràcia, lo propietari era fora; havia anat cap a Òrrius i sols hi havia lo masover, que només pogué mostrar-nos lo quadro de sant Pere i los sepulcres de què ja vos vaig donar coneixement. Lo tant mentat quadro, per la part de ropatges, se ressent de l'època (segle XVII o XVIII), mes lo dibuix de l'expressiva testa i les mans són dignes d'una obra clàssica» (veg. «Excursió a Argentona i Burriac», del 17 de febrer de 1878).

21. És a dir, va desconsagrar l'església.

22. Necessàriament, perquè per a qualsevol de les destinacions proposades calia baixar a l'estació de tren de Mataró i continuar l'excursió en tartana.

23. «Excursió a S. Jeroni de Vall d'Hebron», del 18 de març de 1877. Segons l'acta de la jornada, Eudald Canibell «havia pres un apunt [...] d'una pedra que es creia molt antiga, on se notava un mal delineat peix» (*Memòries*, I, p. 32).